

9 PŘÍLOHA 1: Rozbory panoramatického pohledu

První přílohou disertační práce je článek *Rozbory panoramatického pohledu*, který byl publikován v recenzovaném časopisu *Historická geografie* 40/2 (2014). Tento článek popisuje různé možnosti analýz obrazu města na příkladu hlavního města Prahy dle metodiky docenta Michala Hexnera (viz kapitolu 4.1 Metodická východiska).

Článek je přiložen v podobě, v jaké byl publikován, proto ani číslování stránek ani grafické zpracování neodpovídají zpracování disertační práce.

Citace:

Hejtmánková, B., Kupka, J. 2014. Rozbory panoramatického pohledu. [editor] Robert Šimůnek. *Historická geografie*. Praha: Historický ústav, 2014. Roč. 40, č. 2 (2014), str. 263-283 (s. 21). ISSN: 0323-0988.

Barbora Kmoníčková – Jiří Kupka*

ROZBORY PANORAMATICKÉHO POHLEDU

ANALYSES OF PANORAMIC VIEWS

Keywords

Urbanism
Urban composition
Townscape
Panoramic view
Methodology of
urban analyses
Historical towns

Abstract

The article presents the methodology of analyses of panoramic views, which is usable in explorations and analyses of historical towns from the perspective of urban composition. It is based on analyses of panoramic images from different viewpoints; it describes the meaning and goals of the methodology presented here, the data used and how they were obtained, the form and content of the results and possibilities for their use in the practice of planning and protection of historical sites.

* Ing. arch. Barbora Kmoníčková, Fakulta životního prostředí ČZU v Praze, Katedra biotechnických úprav krajiny, Kamýcká 1176, 165 21 Praha 6 – Suchbátka. E-mail: kmonickovabarbora@seznam.cz. – Doc. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D., tamtéž. E-mail: jiri.kupka@fsv.cvut.cz.

Úvod

Většina našich měst – snad mimo horských a podhorských oblastí a několika výjimek – jsou historická sídla, jejichž počátky lze v mnoha případech klást již do období středověku. Města tehdy dokázala zaujmout v krajině ta nejvýhodnější a nejvhodnější místa, a stala se základem naší sídelní soustavy pro všechna následující období.¹ V současné době – a nebylo tomu tak vždy² – panuje shoda v tom, že historická města představují sama o sobě výraznou kulturní a historickou hodnotu a vyžadují tudíž ochranu. Účinná ochrana však požaduje komplexní analýzu sídla a rozpoznání jeho hodnot. V následujícím příspěvku předkládáme jednu z metodik urbanistického rozboru sídla z hlediska kompozice, vedoucí k uvědomění si jeho základních morfologických vlastností a kompozičních hodnot. Byla vytvořena doc. Michalem Hexnerem v rámci výuky urbanistické kompozice na Fakultě architektury ČVUT v Praze. V ucelené podobě však nebyla nikdy publikována,³ proto by tato studie chtěla být i určitou poctou doc. Hexnerovi a jeho dílu na poli teorie a praxe urbanistické kompozice.

Poznámky k analýzám historických měst

Přístup k ochraně historických sídel měl svůj vývoj. Praxe plánování a stavby měst se v 19. století a ještě i v první polovině 20. století soustředila vesměs jen na zachování nejvýznamnějších památek, přičemž se měnily i preference pro výběr slohu či období i stavebního druhu.⁴ S tímto zájmem o památky jako předmětem studia a ochrany se v našem prostředí setkáváme přibližně až od 40. let 19. století.⁵

Naproti tomu urbanistické celky, pokud měly být vnímány jako předmět dějin umění, musely alespoň vykazovat prokazatelný kompoziční záměr (pravidelně kom-

¹ Jiří HRŮZA – Josef ZAJÍC, *Vývoj urbanismu I.*, Praha 1995, s. 120; Jaroslav SÝKORA, *Historie venkovského osídlení, staveb a krajiny* (rukopis), Praha 2013, s. 9.

² Vývoj pohledu na ochranu historických měst podává např. Ivo HLOBIL, *Teorie městských památkových rezervací (1900–1975)*, Praha 1985.

³ Příspěvek vychází z práce Michala HEXNERA, *Metodiky a techniky analýz z hlediska urbanistické kompozice*, habilitační práce, Fakulta architektury Českého vysokého učení technického, Praha 2005.

⁴ Při využívání starších průzkumů (zejména z 60. a 70. let 20. století) je nutno mít na paměti tehdejší negativní hodnocení celků a staveb z období historizujících slohů 2. poloviny 19. století a omezování památkového zájmu výhradně na stavby vzniklé před rokem 1850 či dokonce 1800 (Karel KUČA – Věra KUČOVÁ, *Principy památkového urbanismu*, Praha 2000, s. 55).

⁵ Marie BENEŠOVÁ, *Starobylý ráz Prahy a úsilí o jeho zachování*, in: *Pražská asanace. Acta Musei Pragensis* 93, Praha 1993, s. 30–34, zde s. 31.

ponované urbanistické celky).⁶ Urbanistické pojetí památkové péče, které zdůrazňuje význam zachování celých historických prostorů a souborů (nikoli pouze komponovaných celků), se objevuje až později,⁷ kdy se stále více vedle významu jednotlivých staveb zdůrazňuje starobylý ráz měst, zejména Prahy, a objevuje se úsilí o jeho zachování. Asanace pražského Josefova a bouřlivá reakce na tento brutální počín⁸ dala vzniknout Klubu za starou Prahu (1900) a široce založené památkové péči vůbec.⁹ Postupně se tak zájem od jednotlivých objektů přesouvá k celým urbanistickým celkům, ve kterých zejména spočívá jedinečnost každého sídla, které má svou charakteristickou urbanistickou strukturu, tvořenou půdorysnou strukturou, způsobem parcelace, půdorysnou a hmotovou skladbou zástavby, dominantami a kompozičními vztahy prostorů.¹⁰

V průběhu 20. století se zájem o historická sídla začíná promítat i do forem jejich legislativní ochrany. K výraznému zlomu pak došlo po druhé světové válce, kdy se řada odborníků věnovala problematice detailnějšího poznávání stavebních a architektonických památek, a to zejména s ohledem na jejich obnovu (rekonstrukci).¹¹ Již v roce 1950 vznikají první zárodky městských památkových rezervací, když bylo 22 českých a moravských měst zahrnuto do desetiletého plánu obnovy vybraných historických měst.¹² V roce 1958 pak bylo vyhlášení památkových rezervací ukotveno v zákoně o kulturních památkách.¹³ Po památkové rezervaci se roku 1987 objevuje institut památkové zóny jako novější kategorie památkově chráněného území a památkové ochranné pásma, jež může být využito k ochraně částí historických sídel.¹⁴ Smyslem památkových rezervací a zón je zajištění ochrany prostředí sídel jako celku, ve kterém by ostatní stavby měly respektovat jeho historický

⁶ I. HLOBIL, *Teorie* (jako pozn. 2), s. 14.

⁷ Jiří HRŮZA, *Slovník soudobého urbanismu*, Praha 1977, s. 208.

⁸ Nejproslulejším a nejznámějším z protestních spisů je dodnes *Bestia triumphans* Viléma Mrštíka z roku 1897.

⁹ Svatopluk VODĚRA, *Architektonicko-urbanistické zhodnocené výsledků asanace*, in: *Pražská asanace. Acta Musei Pragensis* 93, Praha 1993, s. 56–62, zde s. 62.

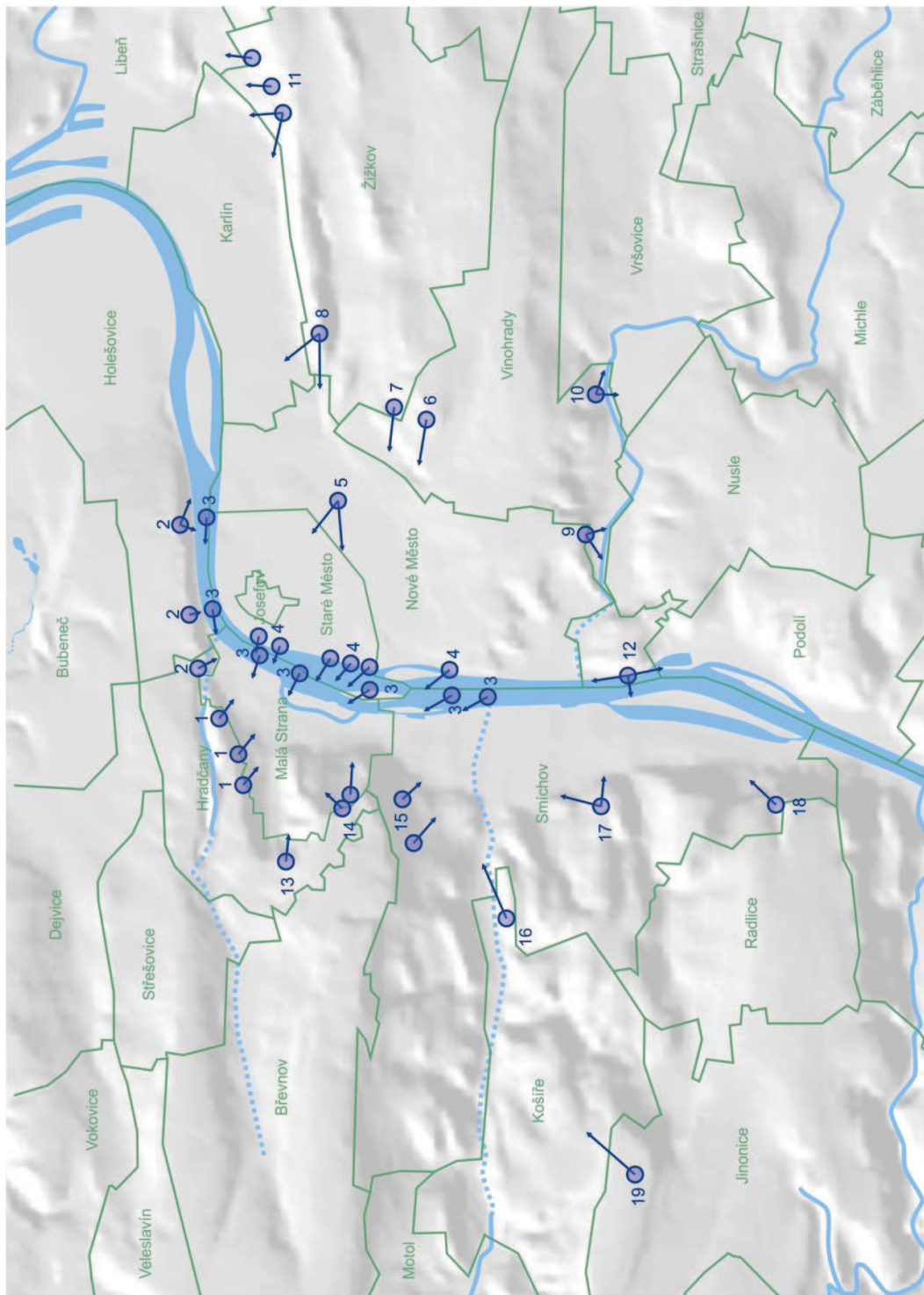
¹⁰ K. KUČA – V. KUČOVÁ, *Principy* (jako pozn. 4), s. 13.

¹¹ Petr MACEK, *Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum*, Příloha časopisu *Zprávy památkové péče* 61, 2001, s. 5.

¹² I. HLOBIL, *Teorie* (jako pozn. 2), s. 6.

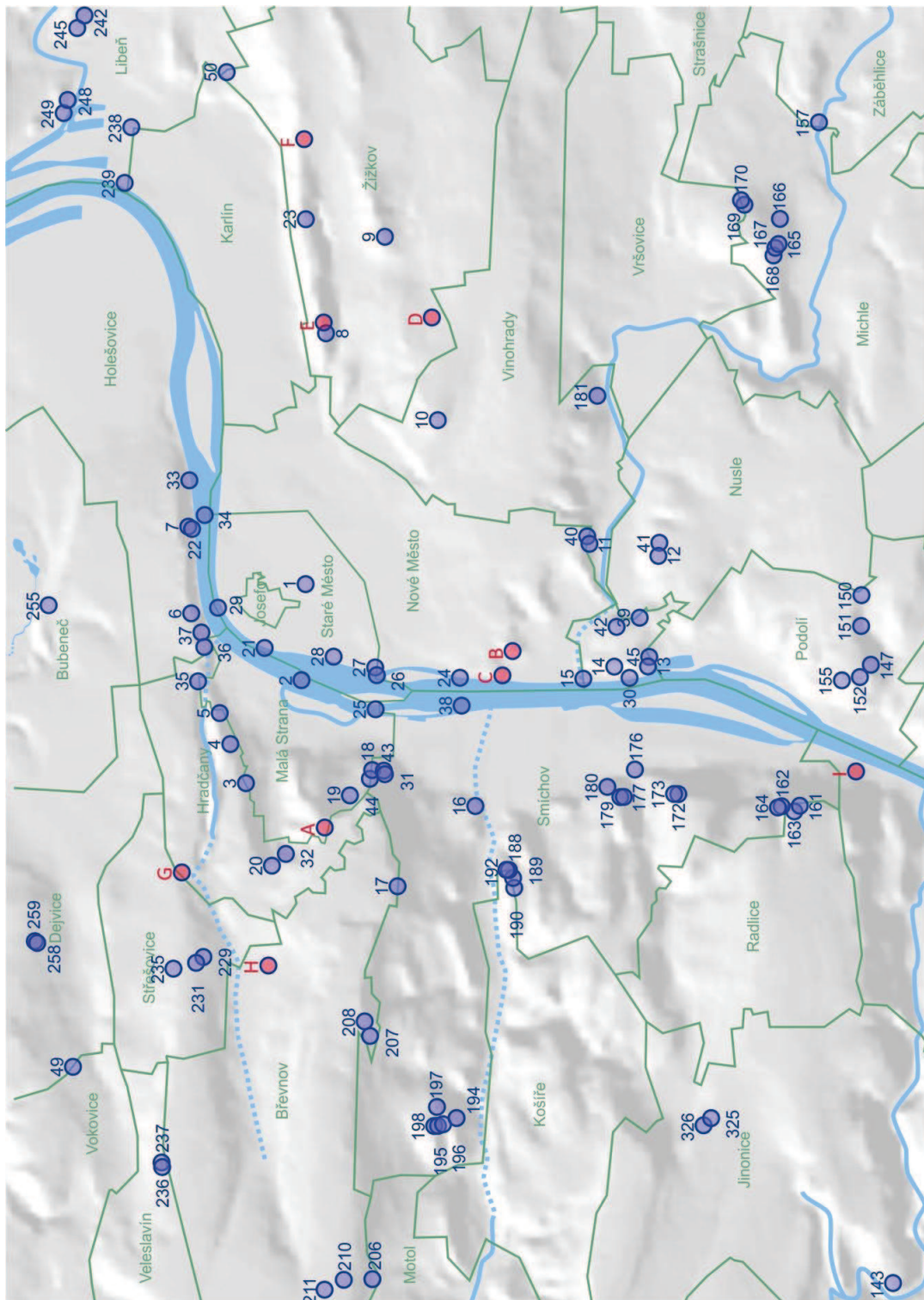
¹³ Zák. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, §4 Památkové rezervace.

¹⁴ Zák. 20/1987 Sb., o státní památkové péči (Památkový zákon).

Obr. č. 1. Referenční body. V Praze byla vymezena v různých materiálech řada referenčních bodů vnímání města. V knize J. K. ŘÍHA – O. STEFAN – J. VANČURA, Praha (jako pozn. 35), s. 85, byla zaznamenána místa nejzajímavějších pohledů na centrální část Prahy, a to: 1 – Hrad, 2 – Letná, 3 – mosty, 4 – nábřeží, 5 – věže, 6 – Riegrovy sady, 7 – Rajská zahrada, 8 – Žižkov, 9 – Karlov, 10 – Gröbovka, 11 – Na Pražačce, 12 – Vyšehrad, 13 – Seminářská zahrada, 14 – Petřín, 15 – Kinského zahrada, 16 – Černý vrch, 17 – Santoška, 18 – Dívčí vrch, 19 – Vidoule. – Zpracovali autoři (2014).

Rozbory panoramatického pohledu

Obr. č. 2. Referenční body. Významné vyhlídkové body v Územně analytických podkladech (ÚAP) hl. m. Prahy (jev A020). V centru Prahy patří k nejvýznamnějším bodům: A – Petřínka rozhledna, B – Emauzy, C – Palackého náměstí, D – Žižkovská rozhledna, E – Vítkov, F – Ohrada, G – Střešovická křižovatka, H – střecha Hotelu Pyramida, I – Zlíčovský kostelík. – Zpracovali autoři (2014).

charakter a případné změny v území by měly směřovat k potvrzení tohoto charakteru.¹⁵

Z hlediska památkové péče lze v sídle provádět řadu analýz s různými výstupy. V roce 1949 vznikly v rámci Stavoprojektu první speciální ateliéry pro rekonstrukci památkových staveb, o pět let později pak byl zřízen Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO),¹⁶ který začal provádět stavebně historické průzkumy nejen objektů, ale i sídel a zároveň provedl kategorizaci historických měst v českých zemích do čtyř skupin.¹⁷ Stavebně historické průzkumy sídel byly prováděny zejména pro jádra historických rezervačních měst a následně pro jednotlivé objekty v těchto jádrech.¹⁸ Současná památková péče zná řadu analytických postupů. Z různých typů památkových rozborů území vynikají především mapa kulturních památek a mapa památkového hodnocení území, ke kterým však přistupují další vedlejší výstupy jako mapa památkového hodnocení interiérů, mapa možných úprav střech, mapa zásad památkové ochrany veřejných ploch a další tematické mapy (podlažnost, aktuálně stavebně-technický stav objektů, typy provedených stavebně-historických průzkumů, lokality s provedeným archeologickým výzkumem ad.).¹⁹

Zájem o historická sídla se však neomezuje pouze na analýzy urbanistické struktury, neboť návštěvníci i obyvatelé starých měst více než tyto aspekty vnímají své prostředí vizuálně, či spíše multisenzuálně. Van der Laan dokonce píše, že v kontrastu s domem je městský prostor spíše zažíván než vnímán,²⁰ přičemž vnímání, při kterém používáme téměř všechny své smysly, není nejčastěji kontinuální, ale částečné a zlomkovité a prolíná se s jinými zájmy.²¹

Důležitým aspektem historických měst je tedy i jejich vizuální stránka, která je spojena s pojmy malebnost, jedinečnost, individualita či krása, kterými lze přiblížit nezaměnitelný, rozeznatelný, čitelný a jedinečný výraz jednotlivých sídel, jejich ducha, jejich atmosféru. S tím souvisí i pojmy orientace a identifikace, což jsou dle Norberga-Schulze základní stránky bytí člověka ve světě,²² ale také pojmy méně uchopitelné jako krajinný ráz či genius loci, duch místa, to, co je důvodem, který ne-

¹⁵ K. KUČA – V. KUČOVÁ, *Principy* (jako pozn. 4), s. 10.

¹⁶ I. HLOBIL, *Teorie* (jako pozn. 2), s. 7.

¹⁷ Tamtéž, s. 64.

¹⁸ K. KUČA – V. KUČOVÁ, *Principy* (jako pozn. 4), s. 55.

¹⁹ Tamtéž, s. 61–92.

²⁰ Dom Hans VAN DER LAAN, *Architektonický prostor*, Zlín 2012, s. 208.

²¹ Kevin LYNCH, *Obraz města. The Image of the City*, Praha 2004, s. 2.

²² Christian NORBERG-SCHULZ, *Genius loci. Krajina, místo, architektura*, Praha 2010, s. 21.

umíme pojmenovat, ale kvůli kterému se vracíme.²³ Místo je prostor s identitou, tedy s *geniem loci*.²⁴ Lynch zdůrazňuje aspekt orientace a s ním spojený pojem *image* („obraz“). Vlastnost objektu, která u pozorovatele vyvolává silný *image*, pak nazývá *imageability* („obrazivost“)²⁵, přičemž může jít o tvar, barvu nebo uspořádání, jež vyvolávají intenzivní, jedinečný, výrazně uspořádaný a prakticky použitelný *image* prostředí.²⁶ Každý člověk si pak na základě vlastních smyslových vjemů, zkušeností a poznatků vytváří komplexní představu o konkrétním městě, která působí, zda je označováno za pohodlné, krásné, zajímavé, přitažlivé, mající osobité rysy či naopak.²⁷ Zde se již dostáváme od přístupů památkové péče k pohledu na město z hlediska jeho vnímání a pochopení na pole psychologie a filozofie, což není cílem tohoto pojednání, ale pouze důkazem toho, jak široce může být město a jeho hodnota pojímáno.

Metodika

Stejně jako můžeme analyzovat půdorys historického města, jeho proměny a vývoj, uplatnění jednotlivých prvků a struktur a jejich dochovanost a autenticitu, lze z mnoha hledisek analyzovat i vizuální stránku města, jeho obraz. Jednou z metod, které jsou k tomu využitelné, je analýza panoramatického pohledu.²⁸ S vizuálním projevem sídla souvisí pojmy silueta a panorama. Zatímco silueta (siluetární obraz) je ortogonálním průmětem obrysu města na svislou průmětnu, panorama (panoramatický obraz) představuje plastický záběr vedený pod širokým úhlem z jedinečného stanoviště. Skládá se tedy z řady parciálních rovinných plánů, z nichž každý je ohraničen vlastním siluetárním obrysem, a časoprostorových vztahů mezi nimi.²⁹ Tento rozbor lze uplatnit

²³ Václav CÍLEK, *Makom. Kniha míst*, Praha 2009, s. 10.

²⁴ Christopher DAY, *Duch a místo*, Brno 2004, s. 134.

²⁵ Takto Lynchův pojem *imageability* překládají Petr Kratochvíl a Pavel Halík v knize Ch. NORBERGA-SCHULZE, *Genius loci* (jako pozn. 22), s. 19. V českém překladu knihy K. LYNCH, *Obraz města* (jako pozn. 21) se překladatelé (Lenka Popelová a Jaroslav Huťa) rozhodli pojmy *image* a *imageability* nepřekládat.

²⁶ K. LYNCH, *Obraz města* (jako pozn. 21), s. 9.

²⁷ J. HRŮZA, *Slovník* (jako pozn. 7), s. 200.

²⁸ Jedná se o původní metodiku Michala Hexnera ověřovanou několik let v rámci výuky Urbanistické kompozice na FA ČVUT. Hexner se odvolává i na příklady uváděné K. Lynchem (Kevin LYNCH, *Managing the Sence of a Region*, Cambridge, Mass. 1976) či techniky analýz zorného pole vybraných panoramatických pohledů Prahy (jako pozn. 38).

²⁹ Jaroslav NOVÁK, *Urbanistický prostor*, kandidátská disertační práce, Fakulta architektury Českého vysokého učení technického, Praha, 1985, s. 90–91.

i mimo situaci panoramatického pohledu, například v případě souboru dílčích charakteristických záběrů zkoumaného prostoru pořízených z různých stanovišť.³⁰

Smysl a cíl. Zatímco v praktické urbanistické a územně plánovací činnosti jde především o výsledek, kterým je obvykle plán, je tato analýza důležitá především v procesu uvědomění si základních morfologických a historických hodnot, souvislostí historických, slohových, funkčních, prostorových či ideových ve vztahu k urbanistické formě, resp. obrazu vizuální scény. Cíle rozboru lze tedy spatřovat především v rovině akademické. Lze si však představit i cíle v rovině praktické, tj. rozbor a konstatování stavu hlavních problémů, stanovení určité strategie v rámci prostorového utváření či ověřování konkrétního stavebního záměru. Zejména poslední z uvedených cílů se dnes velmi často používá v rámci dokumentace stavebních záměrů (zákresy do fotopanoramát).

Forma a obsah. Grafická forma analýzy se provádí do podkladu vytvořeného z panoramatického snímku z vybraného stanoviště (referenčního bodu). Ideální je čárová kresba s určitou vhodnou mírou zjednodušení zachycující hlavní prvky panoramatického pohledu s rozlišením hlavních hmot, prostorových plánů, horizontů atd. (srov. obr. č. 3). Důležité je zachovat věrohodnost kresby a zároveň dobrou čitelnost. Do takového podkladu se pak provádí vlastní rozbor metodou dílčích analýz pro jednotlivé okruhy problematiky. Z nich lze provést závěrečné vyhodnocení shrnutím vybraných problémů a hodnot stejně, jako je zvykem u půdorysných rozborů.³¹

Pořízení fotodokumentace. Podkladem pro analýzu je obvykle panoramatická fotografie. Fotografie se v současnosti používá zcela běžně jak pro hodnocení stávajícího stavu, tak pro hodnocení případných zásahů do řešeného prostředí, byť jsou dobře popsány i limity využití fotografií. Otázkou totiž zůstává, nakolik objektivní jsou výsledky hodnocení (městské) krajiny prostřednictvím fotografie, která zůstává uměleckým dílem a jako taková podléhá uměleckým pravidlům. Z tohoto důvodu je využití fotografie v tomto směru kritizováno. O pořizování krajinářských fotografií existuje poměrně rozsáhlá literatura a řada studií, proto není předmětem tohoto příspěvku podrobnější popis zásad jejich pořizování.³²

³⁰ M. HEXNER, Metodiky (jako pozn. 3), s. 119.

³¹ Tamtéž, s. 117.

³² Výběrově v češtině vyšly kromě řady studií a článků např. tyto knihy o fotografování (řazeno chronologicky): Ludvík SOUČEK, Cesty k moderní fotografii, Praha 1966; Andreas FEININGER, Vysoká škola fotografie, Praha 1968; Antonín HINŠT – Karel Otto HRUBÝ, Krajinářská fotografie, Praha 1974; Ján ŠMOK, Skladba fotografického obrazu, Praha 1974; Theo KISSELBACH, Nová škola fotografie, Praha 1975; Miloslav STIBOR, Fotografie pro lidové školy umění, Praha 1979; Zdeněk TOMÁŠEK, Barevná fotografie pro každého, Praha 1982; Ján ŠMOK, Začněte fotografovat, Praha 1983; Ján ŠMOK, Úvod do teorie amatérské fotografie, Praha 1984; Günter SPITZING,

Obr. č. 3. Vytvoření podkladu pro rozbor panoramatického pohledu. Podkladem pro analýzu je fotodokumentace z příslušného stanoviště (referenčního bodu), která je ideálně převedena na zjednodušenou čárovou kresbu. Snahou je vystihnout hlavní rysy prostorové skladby, rozlišení hlavních hmot, prostorových plánů a horizontů. Lze použít i graficky upravenou fotografii, která umožní uplatnění překryvné grafiky rozborů. – Zpracovali autoři (2014).

Výběr referenčních bodů. Panoramatické snímky by měly být pořizovány z jedinečných stanovišť, z tzv. referenčních bodů. Mělo by se jednat o veřejně přístupná místa, ze kterých je vidět významná část městské krajiny. Pojem referenční bod úzce souvisí se sledovaným jevem č. 20 *Významný vyhlídkový bod* definovaným v územně analytických podkladech obcí (ÚAP).³³ V metodickém návodu pro zpracování ÚAP se píše, že významným vyhlídkovým bodem by mělo být veřejně přístupné místo, jehož vyvýšené umístění v terénu (vrchol kopce, úbočí) nebo v rámci stavby (rozhledna, věž) umožňuje přehlédnout významnou a atraktivní část okolního

Nová učebnice fotografie. Fotografujeme černobíle i barevně, České Budějovice 1994; Zdeněk ZAORAL, Fotografujeme. Praktická příručka pro začátečníky, pokročilé i profesionály, Praha 1993; Guy EDWARDES, Naučte se fotografovat dobře krajiny, Brno 2005; Miroslav MÝŠKA, Fotografujeme krajinu, Brno 2005; TÝŽ, Světlo a osvětlení, Brno 2008; Tomáš DOLEJŠÍ, Panoramatická fotografie, Brno 2012 ad.

³³ Vyhláška č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti, Příloha č. 1, část A: Územně analytické podklady obcí – podklad pro rozbor udržitelného rozvoje území.

území.³⁴ Základním kritériem pro výběr referenčního bodu je tedy přístup veřejnosti (nemělo by se jednat o soukromý pozemek), důležité je ovšem také objektivní zhodnocení dostupnosti, resp. návštěvnosti daného bodu (nemělo by se např. jednat o obtížně přístupnou skálu).

Problematika referenčních bodů – byť různě nazývaných – není nová (v urbanismu se uvažuje minimálně od renesance). Například v knize *Praha včerejška a zítřka*³⁵ z roku 1956 je v rámci kapitoly *Díváme se na Prahu* vymezeno čtyřicet míst nejzajímavějších pražských výhledů (srov. obr. č. 1), které se nacházejí zejména na výšinách obklopujících Pražskou kotlinu a tvoří přibližně okruh od Petřína přes Strahov, Hradčany, Letnou, Žižkov, Riegrovy sady, Vyšehrad a Santošku, ale stejně tak i na nábřežích a mostech přes Vltavu, které umožňují pohledy na význačné pražské dominanty zespodu.³⁶ Podnětným výstupem bylo zpracování vytipovaných prostorových záběrů na Prahu v rámci řešení úkolu *Prostorová struktura Prahy*³⁷ v tehdejší Útvaru hlavního architekta hl. města Prahy. Podobně zajímavá je další analýza zorného pole vybraných panoramatických pohledů na Prahu, kterou v 80. letech 20. století zpracoval kolektiv kolem Aloise Doležela. Jednalo se o vytvoření analytické grafické osnovy vybraných pohledů na Prahu a jejich kategorizace podle celkové váhy jako podklad pro posuzování působení nových staveb.³⁸ Práce zřejmě nebyla nikdy dokončena a finalizována.³⁹

³⁴ Standard sledovaných jevů pro územně analytické podklady obcí – metodický návod k příloze č. 1 části A vyhlášky č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti, Ústav územního rozvoje, Brno 2011.

³⁵ Josef Karel ŘÍHA – Oldřich STEFAN – Jiří VANČURA, *Praha včerejška a zítřka*, Praha 1956, s. 84–87.

³⁶ „Výhledy s výšin na Prahu mají velmi rozdílný ráz. Mnohdy jsou okrášleny meandrem Vltavy se zelenými ostrovy a vějířem mostů – to při pohledech s Petřína, Letné i s výšin pravého břehu: Vyšehradu, Riegrových sadů, vrchu Žižkova. K nim přistupují vzdálenější pohledy z Braníka, se hřbetu za Žižkovem, u Troje a mnohých jiných. ... Takové typické pohledy mají výtvarné stupňování, gradaci s akcenty, subdominantami i dominantami, s klidnými přechody stavebními i s pomlkami přírody.“ (J. K. ŘÍHA – O. STEFAN – J. VANČURA, Praha (jako pozn. 35), s. 85).

³⁷ V materiálu je zpracováno 26 míst prostorových záběrů ve standardní struktuře vč. grafické přílohy – fotografií i kreseb (DOLEŽEL – KUČERA – MLEJNEK, *Prostorová struktura Prahy*. Celková syntéza, rkp., Praha 1979, dep. Archiv IPR hl. m. Prahy).

³⁸ Celkově se jedná o 60 stanovišť. V první kategorii byla zařazena tato stanoviště: Hrad – rampa, Vyšehrad, Vítkov, Petřín, Letná, Riegrovy sady, most Kl. Gottwalda (dnes Nuselský most), Stromovka – Místodržitelský letohrádek, Strahov – stadion, Ruzyně – příjezd od letiště, Újezd – dálnice, Baně u Zbraslavi, v druhé kategorii jsou tato stanoviště: Prosek – Na Vyhlídce, Bohnice – Na Farkách, Petřiny – výspa u Šumberovy, Lehovec, Košík, Stodůlky – centrum JZM, N. Barrandov – sev. okraj, Vackov, Čimický háj, Strahovský hřbet (nad Motolskou nemocnicí), Uhřetěves –

V současnosti je v Praze v rámci ÚAP vymezeno celkem 366 vyhlídkových míst, jejichž význam určuje rozsah pozorovaného území, umístění pozorovaného území v rámci města a dostupnost a návštěvnost pozorovacího stanoviště (srov. obr. č. 2). S výjimkou věže Staroměstské radnice jsou zásadně vybírána místa výhledu umístěná na terénu a volně přístupná nejširší veřejnosti. Neuvažuje se tedy s body situovanými v uzavřených areálech či na placených vyhlídkách. Vyhlídková místa jsou označena číslem, názvem, definována geografickými souřadnicemi a zanesena do mapy. Výhled z nich je dokumentován panoramatickými fotografiemi v plném rozsahu viditelnosti omezené pouze terénem, zástavbou či vegetací. Je u nich stanoven význam celoměstský (1), nadmístní (2) či místní (3). Tabelárně jsou pak každému z vyhlídkových míst přiřazeny další atributy – jako např. poloha vůči pozorovanému okolí (podhled, pohled z horizontu, nadhled), viditelnost (památková rezervace v hlavním městě Praze, celoměstské centrum, kompaktní město, vnější pásmo města) a zvláštní význam pro vnímání pohledového horizontu městského centra. Pro účely ÚAP byl zpracován též výběr dle názoru zpracovatele nejvýznamnějších vyhlídkových míst.⁴⁰

Jednotlivé okruhy problematiky

Jak bylo uvedeno, při analýze panoramatického pohledu se užívá metody dílčích rozborů pro jednotlivé okruhy problematiky.⁴¹ Jedním z dílčích témat je **rozbor přírodních podmínek** v obraze města.

příjezd, v třetí kategorii byla tato stanoviště: Vidoule, Libeň – Kotlaska, Vrch sv. Kříže, Střešovice – Sibeliova, Břevnov – Vypich, Havlíčkovy sady, Pankrác – Na strži, Novodvorská – příjezd od severu, Zahradní Město – západ, Bílá Hora, Petrovice, Dívčí hrady, ve čtvrté kategorii byla tato stanoviště: Červený vrch, Paví vrch, Kavčí hory, Jabloňka, Dejvice – Baba, Balkán, Modřany – Tyršova čtvrť, Černošice, Homole (u Běchovic), Velká Chuchle – Na hvězdárně, Džbán – Divoká Šárka, Kozinec, v páté kategorii pak byla stanoviště: Dolní Chabry – příjezd, Hostivice – příjezd, Horní Počernice – příjezd, Písnice – příjezd, Březiněves – příjezd, Jankov (u Dubče), Koloděje – Sibřina, Dobříč, Ládví, Kunratický les, Suchdol – Kozí hřbety, Butovice – hradiště (A. DOLEŽEL, Prostorové uspořádání hl. m. Prahy. Hodnocení a kategorizace užšího výběru panoramat, rkp., Praha 1983.

³⁹ M. HEXNER, Metodiky (jako pozn. 3), s. 60.

⁴⁰ Územně analytické podklady (ÚAP) hl. m. Prahy: jev A020 Významný vyhlídkový bod (dostupné na Portálu územního plánování hl. m. Prahy)

⁴¹ Michal Hexner ve své práci uvádí tyto tematické okruhy rozborů: Přírodní podmínky, Stavební slohy (resp. období výstavby), Historické útvary a kompoziční celky, Funkční náplň objektů a souborů, Ideový význam a Hodnocení prvků obrazu (M. HEXNER, Metodiky (jako pozn. 3), s. 118–119).

Úroveň urbánního prostředí měst je závislá nejen na urbanisticko-architektonické kvalitě objektů a prostorových seskupení a jejich výtvarném pojetí, ale i na řadě dalších výrazových prostředků, z nichž k nejvýznamnějším patří prvky přírodní.⁴²

Při analýze se tedy vychází z předpokladu, že městská krajina se vyznačuje výraznou svébytností tkvící v prolnutí přírodní a urbánní struktury a vizuální jedinečnosti spočívající ve vnějším projevu přírodních podmínek a znaků kulturního vývoje krajiny a městského prostředí.⁴³ Protože pod pojmem „krajina“ si většina z nás představí krajinu, ve které hlavní roli hraje příroda – kopce, údolí, lesy, skupiny stromů, aleje, meze, louky, pole, potoky, řeky, rybníky nebo jezera,⁴⁴ jsou pro charakter městské krajiny významné takové prvky a složky přírodního prostředí, které jsou obyvateli přirozeně vnímány jako symboly krajiny, tj. reliéf terénu, charakter sítě vodotečí a vodních ploch, vegetační kryt.⁴⁵ Je to tedy zeleň ve spojení s výrazností terénu (poloha na pohledově exponovaných svazích a horizontech)⁴⁶ a sítí vodotečí (poloha v koridorech údolí) a v prostorově členící poloze, jež hraje v charakteru městské krajiny zásadní roli, podílí se na vizuální atraktivnosti krajinné scény (obrazu města) a na obytnosti města.⁴⁷ Rozbor se tedy zabývá morfologií terénu a přírodními prvky v obraze města, uvádí se v něm výškové kóty exponovaných míst pohledu (terén i stavby), graficky se rozlišuje zeleň, zástavba s vysokým podílem zeleně a vodní plochy. Podíl přírodních a umělých prvků v obraze města lze dále kvantifikovat, například procentuálně.⁴⁸ Analýza umožňuje hledat souvislosti mezi podílem přírodních prvků a struktur a atraktivitou vizuální stránky města, posuzovat změny podílu přírodních a urbánních prvků a jejich dopady na vnímání města, hod-

⁴² Miloslav KONVIČKA, Městská a příměstská krajina a ochrana krajinného rázu, in: Ochrana krajinného rázu. Třináct let zkušeností, úspěchů i omylů..., red. Ivan Vorel – Petr Sklenička, Praha 2006, s. 153–158, zde s. 153.

⁴³ Ivan VOREL – Jiří KUPKA, Význam zeleně v krajinném rázu města. Individualita obrazu městské krajiny a ochrana krajinného rázu, in: Zeleň ve městě – Město v zeleni. Mimořádná příloha časopisu Urbanismus a územní rozvoj 2011, č. 4, s. 41–45, zde s. 41.

⁴⁴ Ivan VOREL, Přírodní, kulturní, estetické hodnoty a struktura osídlení – konflikt nebo harmonie (kulturní krajina z pohledu urbanisty), in: Téma pro 21. století. Kulturní krajina aneb proč ji chránit?, red. Tomáš Hájek – Karel Jerch, Praha 2000, s. 126–133, zde s. 126.

⁴⁵ I. VOREL – J. KUPKA, Význam zeleně (jako pozn. 43), s. 42.

⁴⁶ „Máme za prokázané, že geomorfologické fenomény ve městech jsou nejen přirozenou součástí jejich obrazu, ale v značné míře předurčují jejich tvar, funkci, význam i krásu.“ (Jiří LÖW, Úloha georeliéfu ve vývoji a obraze měst na příkladech měst Praha, Brno a Jihlava, in: Výstavba v souladu s krajinou, Brno 2014, s. 56–70, zde s. 70)

⁴⁷ I. VOREL – J. KUPKA, Význam zeleně (jako pozn. 43), s. 42.

⁴⁸ M. HEXNER, Metodiky (jako pozn. 3), s. 118.

notit vliv terénu, vody a vegetace na různé aspekty urbanistické a krajinářské kompozice a podobně. Je tedy využitelná jak v akademické, tak v aplikované sféře.

Prezentovaný příklad (srov. obr. č. 4) zachycuje unikátní pražské panorama, které je neoddělitelně tvořeno spolupůsobením přírody a člověka (kombinované dílo přírody a člověka)⁴⁹. Poloha v terénním útvaru, kterou město zaujímá, nejpodstatněji ovlivňuje jeho kompoziční obraz, jeho neopakovatelnou podobu.⁵⁰ Za to, že Praha patří mezi nejkrásnější města Evropy, vděčí zejména své siluetě⁵¹ dané morfologií zdejšího terénu. Bohatost pražské krajiny a její jedinečnost je dána právě unikátním spojením přírodních daností, terénu, vody a vegetace, s urbánní strukturou,⁵² neboť pokud jde o syntézu terénu a dovršující jej lidskou činnost, nemá Praha soupeře.⁵³ Právě přírodním podmínkám tak vděčí za svou urbanistickou kompozici, utváření i působivost dominant a členění svých historických i novodobých částí, čtvrtí a sektorů.⁵⁴ Řada prvků městské krajiny byla přitom utvářena a formována během tisíciletého vývoje města a kromě řady funkcí, které plní v organismu velkoměsta, má i nezanedbatelnou hodnotu historickou.⁵⁵ Kromě terénu se v panoramatickém obraze výrazně uplatňuje voda – *Praha ve své nevyrovnatelně krásné poloze a krajinné scenérii, oceňované od 19. století cizími cestovateli, jest výtvarným dílem Vltavy a jejích poboček (...)*⁵⁶ – a rozsáhlé plochy zeleně, které se uplatňují zejména

⁴⁹ Termín je použit v dokumentu UNESCO o kulturní krajině z roku 1992 (*Cultural landscapes represent the combined works of nature and of man. Report of the Expert Group on Cultural Landscapes, La Petite Pierre (France) 24.–26. October 1992*).

⁵⁰ František FIALA, *Stati z urbanismu, Praha 1959*, s. 56; k poloze města v terénu a vlivu terénní konfigurace na jeho kompozici blíže Jiří KUPKA, *Historicko-krajinový rámec v kompozici města*, HG 36, 2010, s. 51–72; TÝŽ, *Krajiny kulturní a historické, Praha 2010*, s. 106–113, TÝŽ, *Praha – město v krajině, krajina ve městě*, in: *Krajina jako historické jeviště. K počtě Evy Semotanové*, red. Eva Chodějovská – Robert Šimůnek, Praha 2012, s. 285–306.

⁵¹ A. V. BUNIN – M. G. KRUGLOVA, *Architektonická kompozice měst, Praha 1952*, s. 66–67.

⁵² O unikátním spojení přírodních a urbánních prvků v Praze píše řada autorů, kteří oceňují právě působivý terén, rozsáhlé zelené plochy zahrad a vodní hladinu Vltavy. „*Velkolepá scenerie Prahy, na niž nasadily korunu kulturní dějiny města, jest výtvarným dílem přírody, jež tu vytvářela půdu modelující činností Vltavy.*“ (Václav DĚDINA – Jan FILIP – Karel GUTH – Zdeněk WIRTH, *Jak rostla Praha, Praha 1940*, s. 15).

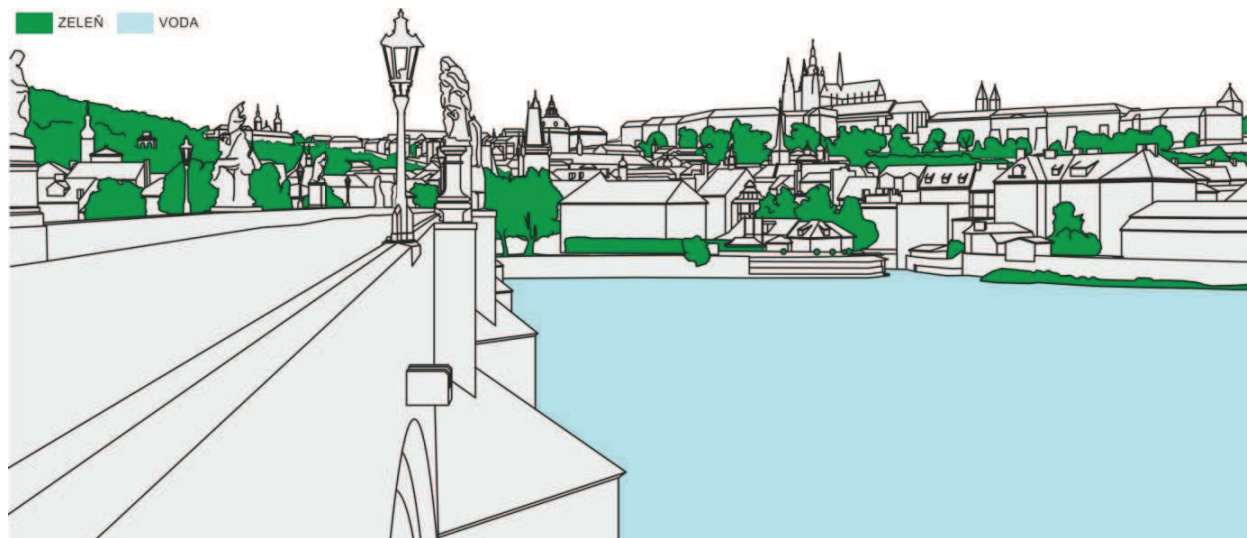
⁵³ J. K. ŘÍHA – O. STEFAN – J. VANČURA, Praha (jako pozn. 35), s. 69.

⁵⁴ Jiří HRŮZA, *Město Praha, Praha 1989*, s. 32; podobně TÝŽ, *Urbanismus světových velkoměst. Praha, Praha 2003*, s. 11.

⁵⁵ J. KUPKA, Praha (jako pozn. 50), s. 305.

⁵⁶ V. DĚDINA – J. FILIP – K. GUTH – Z. WIRTH, *Jak rostla Praha (jako pozn. 52)*, s. 25.

ve vazbě na terén (nábřeží, svahy pod Hradem, Petřín). Zalesněný vrch Petřín jako protiváha zastavěným Hradčanům v kontrastu s horizontální Malou Stranou jako pendantem obou vrchů dodává celku města plastičnost a dramatičnost, kterou by neměl, kdyby byla zeleň rozptýlena do malých ploch, proložených mezi zástavbou.⁵⁷

Obr. č. 4. Rozbor přírodních podmínek. Snímek zachycuje rozbor nejkrásnějšího pražského panoramatu, tvořeného spolupůsobením přírody a člověka. – Zpracovali autoři (2014).

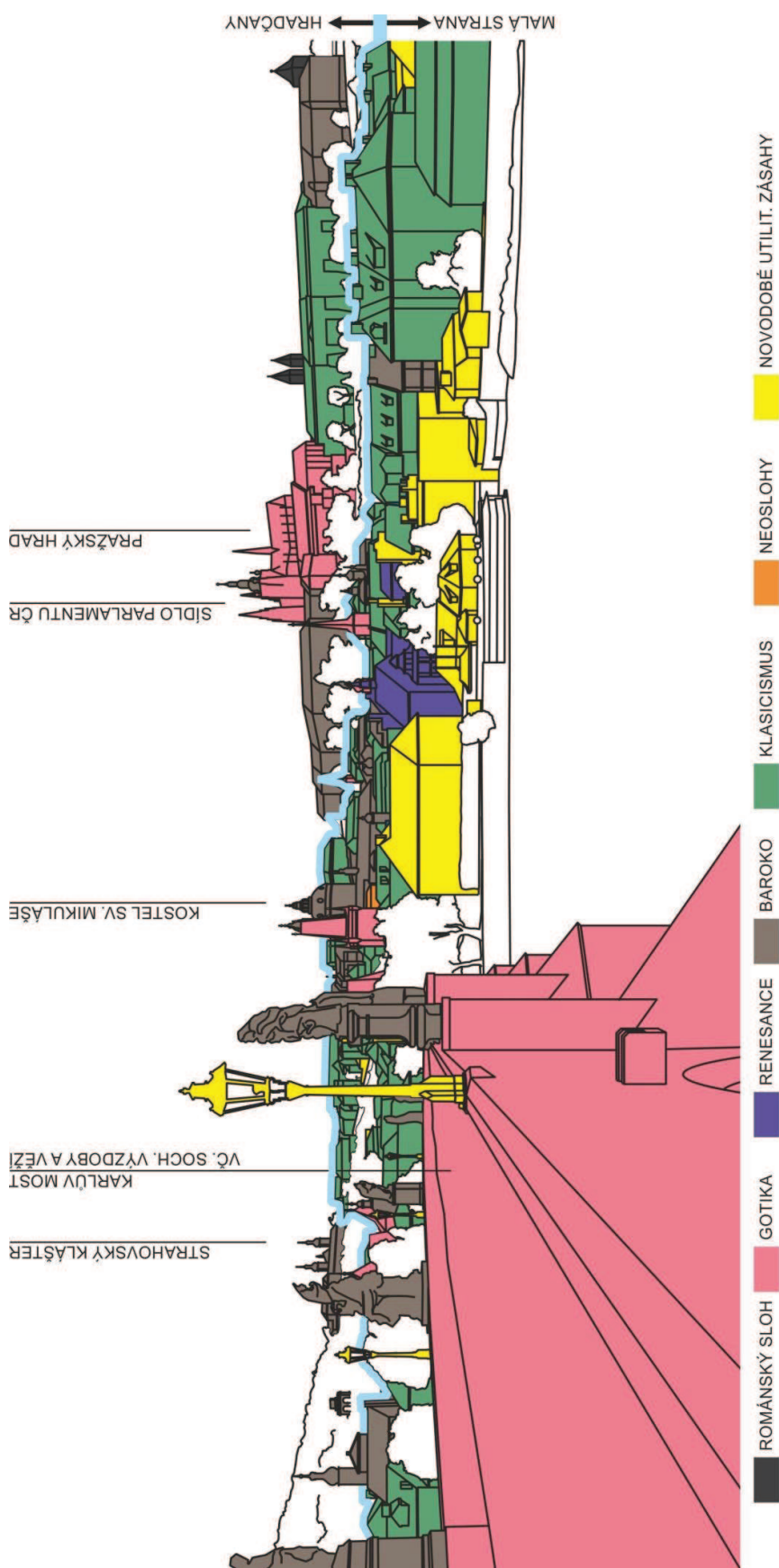
Dalším aspektem v obraze, který lze analyzovat, je **historická a slohová analýza**. Na snímku lze označit klasické rozdělení na sloh románský, gotický, renesanční, barokní, klasicistní, neorenesanci a další neostyly, secesi, modernu a funkcionalismus.⁵⁸ Další zástavbu 20. století lze určovat i časově. Jedná se v podstatě o určitý typ stavebně-historického průzkumu zaznamenaného nikoliv do mapy, nýbrž do fotografie. Vhodnou grafikou lze vyznačit i přestavby, kombinace slohů či vymezit těžko identifikovatelné hmoty zástavby. Překryvnou grafikou pak lze vyznačit památkové hodnoty (jednotlivé památky) či hranice památkově chráněných území (rezervací, zón a památkových ochranných pásem).⁵⁹ S předchozí analýzou souvisí vymezení historických útvarů a kompozičních celků. V rámci sledovaného pohledu se provádí vymezení např. samostatně založených městských útvarů a celků. V případě

⁵⁷ J. KUPKA, Praha (jako pozn. 50), s. 298.

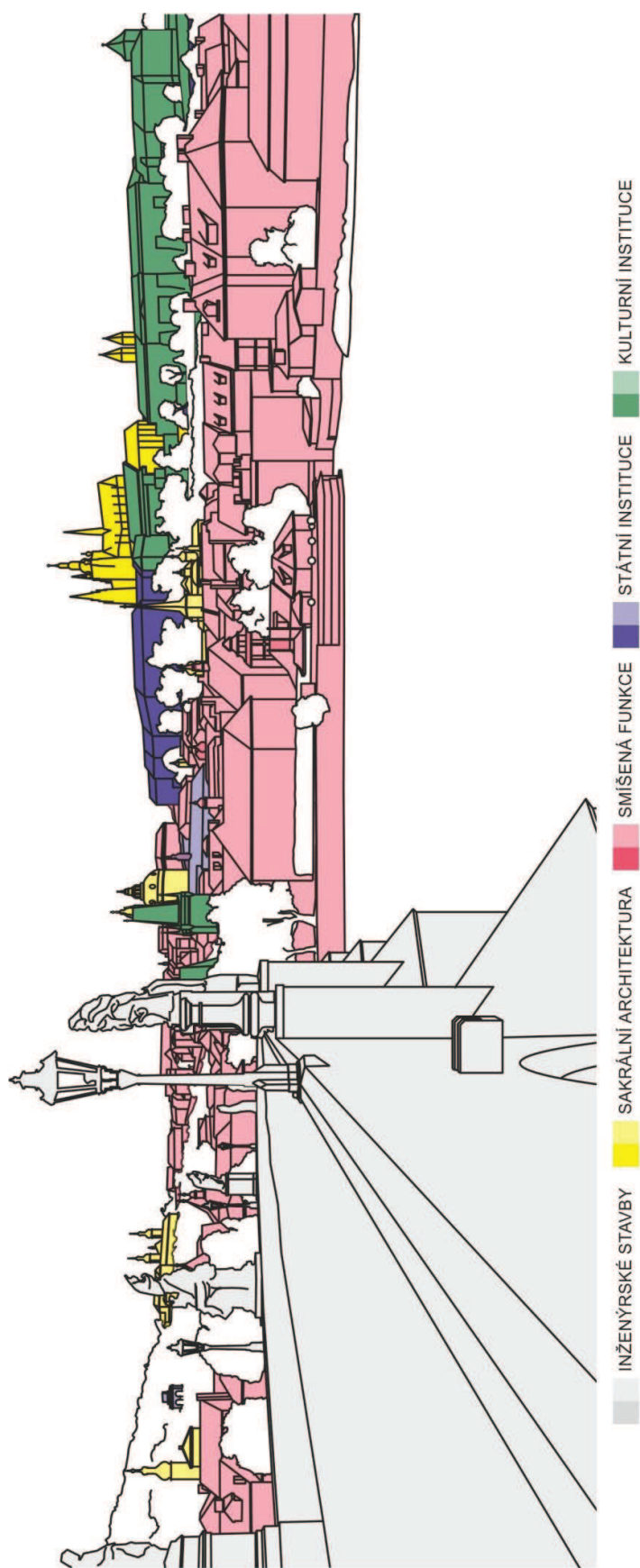
⁵⁸ Metodika SHP udává např. tato období: románský sloh, gotika, renesance, baroko, klasicismus a empír, období historizujících slohů, architektura 20. století, architektura 21. století. (P. MACEK, Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum (jako pozn. 11), s. 26).

⁵⁹ M. HEXNER, Metodiky (jako pozn. 3), s. 118.

Rozbory panoramatického pohledu

Obr. č. 5. Historická a slohová analýza. Snímek zachycuje jedinečnou architekturu různých historických období, unikátně soustředěnou v nezaměnitelném krajiněm rámci. – Zpracovali autoři (2014).

Obr. č. 6. Analýza funkce a ideového významu. Snímek zaznamenává nejen hlavní funkce zachycených objektů, ale i jejich ideový význam. Nejvýše jsou hodnoceny objekty, které symbolizují národní a státní svébytnost jako Pražských hrad s katedrálou či Karlův most na Královské cestě. – Zpracovali autoři (2014).

Prahy je ověřené členění na historické městské celky, ale i na celky 19. a 20. století, včetně útvarů sídlišť a okrajových „měst“. Do rozboru lze promítnout či v něm sledovat kompoziční osy a provozní páteře města či významné veřejné prostory vnímané běžně především v rámci půdorysu.⁶⁰

Všechny doby vytvářely své charakteristické siluety, které vyjadřovaly soudobé společenské a umělecké ideály, přičemž obytné části měst obvykle vytvářely kompoziční podnož siluetárnímu obrazu, který byl dotvořen významnými budovami.⁶¹ Příklad hradčanského panoramatu (srov. obr. č. 5) ukazuje velmi názorně barokizaci původně gotického pražského panoramatu, které bylo dosaženo vhodně volenými prostředky, záměrně a poměrně úsporně soustředěnými na důležité objekty povltavské kotliny v těsné souvislosti s Královskou cestou. Z nich kromě jiných vyniká barokní helmice na chrámu sv. Víta, tereziánská úprava fasády Hradu směrem do Pražské kotliny, chrám sv. Mikuláše, sochy na Karlově mostě či přestavba Strahovského kláštera.⁶² Na obrázku je graficky oddělena Malá Strana na dně Pražské kotliny od Hradčan na výrazném terénním ostrohu. Bylo by možné zakreslovat – například pomocí překryvné vrstvy – jednotlivé kulturní nemovitě a národní kulturní památky, kterých by ovšem v případě tohoto panoramatického obrazu bylo příliš mnoho. Celé zachycené území leží uvnitř Památkové rezervace v hlavním městě Praze.

Dalším možným rozbohem je **analýza funkce a ideového významu**. U tohoto rozboru se aplikuje rozlišení funkční náplně podobným způsobem jako u funkčního rozboru půdorysného. Dle charakteru záběru a celkových souvislostí a účelu zkoumaného pohledu můžeme legendu zaměřit na prosté pojmenování funkčního využití jednotlivých objektů a souborů či se zaměřit na rozlišení využití především s důrazem na některé typy funkcí, které hrají v pohledu mimořádnou roli. Vedle pouhého konstatování typu využití lze jednotlivé prvky hierarchizovat v rámci společenského a ideového významu. V takovém rozboru pak jsou veřejné budovy a kulturní památky klasifikovány nejvýše jako ideové symboly. V případě ukázky (srov. obr. č. 6) jsou významné objekty – do určité míry symboly české státnosti – zachyceny sytější barvou (Pražský hrad s katedrálou sv. Víta, Václava a Vojtěcha; Karlův most). Dalším sledovaným jevem může být přístupnost (především dominujících objektů). Na rozdíl od prostého rozboru funkční náplně může být hodnocení ideového významu více ovlivněno subjektivními hledisky hodnotitele.⁶³

⁶⁰ M. HEXNER, *Metodiky* (jako pozn. 3), s. 118.

⁶¹ Bohuslav FUCHS, *Kompozice stavby měst (Urbanismus II)*. Předběžné vydání přednášek prof. B. Fuchse, Brno 1953, s. 28.

⁶² J. K. ŘÍHA – O. STEFAN – J. VANČURA, Praha (jako pozn. 35), s. 30.

⁶³ M. HEXNER, *Metodiky* (jako pozn. 3), s. 118–119.

V rámci komplexu výše uvedených rozborů lze provést i hodnocení prvků obrazu, jejich vizuálního působení v kontextu funkce a významu. Stupnice hodnocení pak může mít různou míru podrobnosti v poloze od kladného, přes neutrální až k zápornému. I toto hodnocení bude za běžných okolností ovlivněno subjektivním názorem zpracovatele. Pokud by bylo potřeba získat širší základnu hodnocení, lze pro tento účel použít různé organizované formy anket či průzkumů.⁶⁴

Výše uvedený přehled výstupů nemusí být konečný, uvedená metoda je použitelná i u jiných tematických okruhů. Jednou z možností je provést **klasický kompoziční rozbor obrazu** (srov. obr. č. 7), ve kterém lze analyzovat siluetu (obrys, konturu) města, dominanty, proporce, různě artikulovaný rytmus, gradaci, kontrast, dominanty, symetrii či asymetrii,⁶⁵ všesměrné prostorové rozvinutí (výšku, šikmost, šířku, spád, hloubku). Dojem hloubky prostoru způsobuje superpozice jednotlivých prostorových plánů, předřazování jednoho plánu přes druhý (proscéniový efekt). Rámováním prostorového obrazu vzniklé průhledy pak opticky propojují jednotlivé plány.⁶⁶

Na prezentovaném příkladu hradčanského panoramatu jsou kromě vedlejších patrné tři výrazné kontrastní divadelní prospekty, kulisovitě oddělené – blízký, s viditelnou strukturou kamene a patrnými detaily sochařské i stavební práce, celkový, vytvářející hru střech a staveb, a konečně dálkový, který jako ohromné panorama, zastřené oparem v dominantní siluetu chrámu sv. Víta, Václava a Vojtěcha, celý obraz uzavírá.⁶⁷ Obraz lze členit i vertikálně, na jednotlivá urbanistická patra (hladiny). Město stoupá v bohatých intervalech až k hradčanskému souboru, který se odráží v zrcadle vltavské hladiny.⁶⁸ Toto odstupňování prostupuje celou starou Prahu, na hradčanském panoramatu je však rozvinuto snad nejvýrazněji, neboť zde jsou jednotlivá urbanistická patra zástavby obohacena ještě základní rovinou – hladinou Vltavy – a doplněna stoupajícím terénem, takže u Malé Strany a Hradčan je jejich účinek ještě znásoben.

Takto jasně vyznačená a na první pohled patrná rozlišitelnost hladin města je podkladem jeho plastičnosti a prostorovosti, pro Prahu tak typické.⁶⁹ Jak trefně popisují autoři knihy Praha včerejška a zítřka: *„Divák podléhá úžasu nad harmonií, jejímuž účinku nelze nic přidat ani ubrat. Je to panorama úrovně světové, ale přitom*

⁶⁴ M. HEXNER, Metodiky (jako pozn. 3), s. 119.

⁶⁵ Pavel ZIBRIN, Vnímání urbanistického priestoru, Bratislava 1988, s. 127–143.

⁶⁶ J. NOVÁK, Urbanistický prostor (jako pozn. 29), s. 87.

⁶⁷ J. K. ŘÍHA – O. STEFAN – J. VANČURA, Praha (jako pozn. 35), s. 61.

⁶⁸ B. FUCHS, Komposice (jako pozn. 61), s. 22.

⁶⁹ J. K. ŘÍHA – O. STEFAN – J. VANČURA, Praha (jako pozn. 35), s. 73–75.

*charakteristický český motiv, motiv naší minulosti i dnešní Prahy, který i v nejstručněji vyjádřeném obrysu jasně charakterizuje toto město.*⁷⁰ Christian Norberg-Schulz k tomu dodává: „*Je někde na světě jiné město, jehož charakter byl takto konkretizován v jediné vedutě, která zahrnuje všechny úrovně prostředí, počínaje krajinou a konče artikulací jednotlivé budovy?*“⁷¹

Lze s určitým zjednodušením říci, že velkou část analytických mapových podkladů historických měst lze převést do podoby rozboru panoramatického pohledu, kdy jsou zkoumané jevy zaneseny do obrazu města. Dnešní počítačové metody navíc umožňují řadu vyhodnocení těchto výstupů (např. procentuální zastoupením jednotlivých složek) či zákresy změn, přičemž pro zákresy konkrétních stavebních záměrů v rámci městského panoramatu se různé formy vizualizací používají již řadu desetiletí.

Závěr

Tak jako se měnil zájem o historická města a jejich hodnoty, proměňují se i metodiky a způsoby analýz těchto cenných urbanistických celků. Vedle tradičních památkových postupů a analýz lze použít i analýzy obrazu města. Zatímco pro posouzení konkrétních záměrů se metoda zákresů do fotografií či vizualizace užívají dávno, přítomná studie představuje metodiku, která hodnotí a zkoumá historické, slohové, funkční, prostorové či ideové souvislosti ve vztahu k urbanistické formě na rozboru panoramatických pohledů, tj. přenáší analyzované jevy do obrazu vizuální scény města. Hexnerova metodika shrnuje zkušenosti ověřované v rámci výuky na Fakultě architektury v letech 1997–2004. Vznikla v prostředí zahraničních, především amerických studentů a jejím primárním cílem bylo, aby studenti pocházející ze zcela jiného kulturního prostředí dokázali rozlišovat a uvědomovat si přírodní osnovu, jednotlivé celky a významné prvky města, konkrétně historické Prahy. Posléze se ukázalo, že tento přístup může být užitečný i českým studentům, a že tato metodika je využitelná i v praktické urbanistické a územně plánovací činnosti (v rámci průzkumů a rozborů, jako podklad k materiálům předkládaným orgánům státní památkové péče či jako součást dokumentace stavebních záměrů).⁷² Představuje mimo jiné velmi názornou metodu prezentace významných kompozičních aspektů historického města, a to velmi srozumitelnou a pochopitelnou formou.

⁷⁰ J. K. ŘÍHA – O. STEFAN – J. VANČURA, Praha (jako pozn. 35), s. 63.

⁷¹ Ch. NORBERG-SCHULZ, Genius loci (jako pozn. 22), s. 82.

⁷² M. HEXNER, Metodiky (jako pozn. 3), s. 60–61.

Barbora Kmoníčková – Jiří Kupka

Analyses of panoramic views

Analyses of panoramic views belong among the methodology and technology of analysis from the perspective of urban composition. Whereas methodology of notation in photographs or visualization has been long used for evaluation of specific plans, the article presents a methodology, which evaluates and analyzes different aspects of urban composition in relation to the urban form in the analysis of panoramic views. This methodology, which summarizes the experience tested in teaching at the Faculty of Architecture between 1997 and 2004, was published by Michael Hexner in his habilitation from 2005. It can be applied primarily in academia, but one can also imagine application to practical kinds of goals, that is analysis and description of the state of the main problems, specific strategy of spatial configuration and verification of specific changes and plans. The methodology is to a great extent based on a graphic expression of analyzed phenomena. It is entered onto a background, which is usually a panoramic image of the selected location (reference point). A line drawing is ideal, one that has an appropriate level of simplification that captures the main elements of a panoramic view while distinguishing the main materials, spatial plans, horizons etc. The analysis itself is then done in this kind of background using the method of partial analyses for individual questions. Among such questions, there the following: for example, analysis of natural conditions, historical analysis or analysis of styles, analysis of function and ideological meaning or analysis of the composition of the townscape. As part of the above-mentioned analyses, it is also possible to make a final evaluation of the different elements of the townscape, its visual operation in the context of the function and importance, identification and summary of select problems and values in the same way as in analyzing a ground plan. Analysis of panoramic view also presents an illustrative method of presentation of important composition aspects of a historical town, in a very clear and intelligible way.